

ISLOMDA TABIAT VA ATROF-MUHITGA MUNOSABAT MASALASI

Tursunov Abdimo'min Shaxanovich

Termiz muhandislik texnologiya instituti mustaqil tadqiqotchisi

THE ISSUE OF ATTITUDE TO NATURE AND ENVIRONMENT IN ISLAM

Tursunov Abdimo'min Shaxanovich

Independent researcher of Termiz Institute of Engineering
Technology

ВОПРОС ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ В ИСЛАМЕ

Турсунов Абдимумин Шаханович

Независимый научный сотрудник Термезского инженерно-
технологического института

E-mail:

tursunovabdimumin8@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-3252-643X>

Tel: +998912286385

Annotatsiya. Ushbu maqolada islom ta'limoti doirasida, kishilarning tabiat va atrof-muhitga bo'lgan munosabati masalasi, ularning manbalari (Qur'oni karim, hadislar)da shuningdek, keyingi davr ilmiy adabiyotlarda keltirilgan ma'lumotlar va internet manbalari tahlili asosida ochib berilgan. Tadqiqotda inson, tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro uyg'unlik, yaxlit bir tizim ekanligi atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tabiat, islom dini, Qur'oni karim, hadis, islomiy qadriyatlar, ekologik-estetik ong, atrof-muhit.

Abstract. In this article, within the framework of Islamic teachings, the issue of the relationship of people to nature and the environment, their sources (the Holy Qur'an, hadiths), as well as the information presented in the scientific literature of the later period and the analysis of Internet sources, is revealed. In the study, the mutual harmony between man, nature and society, as a whole system, was thoroughly analyzed.

Keywords: nature, Islamic religion, Holy Qur'an, hadith, Islamic values, ecological-aesthetic consciousness, environment.

Абстрактный: В данной статье в рамках исламского учения рассматривается вопрос отношения людей к природе и окружающей среде, их источники (Священный Коран, хадисы), а также сведения, представленные в научной литературе позднего периода и анализ интернет-источников. В исследовании была тщательно проанализирована взаимная гармония между человеком, природой и обществом, как целостной системой.

Ключевые слова: природа, исламская религия, Священный Коран, хадисы, исламские ценности, эколого-эстетическое сознание, окружающая среда.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Islomiy qadriyatlar va ekologik-estetik ongning shakllanishi ijtimoiy-madaniy omillar bilan chuqur ildiz otgan. Ushbu omillarni tushunish ushbu qadriyatlar qanday

rivojlanishi va shaxslar va jamoalar o'rtasidagi xatti-harakatlar, munosabatlar va amaliyotlarga ta'sir qilishini tushunish imkonini beradi. Islom ta'limotlari va amaliyotlarining tarixiy evolyutsiyasi jamiyatning asosiy qadriyatlarini shakllantiradi.

Bunga ilk islom ulamolarining ta'siri, tarixiy voqealar va islomning turli mintaqalarda tarqalishi kiradi. Savdo, migratsiya va aloqa orqali boshqa madaniyatlar bilan o'zaro aloqa tarixan islom qadriyatlarini, jumladan, ekologik va estetik jihatlarni boyitish va moslashtirishga hissa qo'shgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / MATERIALS AND METHODS). Maqolada islom dini manbalarida va ilmiy adabiyotlarda ketirilgan ma'lumotlar hamda tadqiqotchilarning fikrlarini o'zaro solishtirish orqali qiyosiy tahlil qilgan holda o'rganilgan. Shuningdek, maqolada qiyosiy tahlil metodidan tashqari, tarixiylik, izchillik, xolislik kabi ko'plab metodlardan ham foydalangan holda mavzu mohiyatini ochishga harakat qilingan.

MUHOQAMA VA NATIJALAR (ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ / DISCUSSION AND RESULTS). Ta'lim, atrof-muhit va madaniy merosga oid hukumat siyosati ekologik va estetik kontekstlarda islom qadriyatlarini targ'ib qilish va integratsiyalashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tarixiy kontekst, ta'lim, jamoa ta'siri, madaniy o'zaro ta'sirlar, ommaviy axborot vositalari, atrof-muhit konteksti, iqtisodiy omillar va siyosiy ta'sir orqali bu qadriyatlar doimiy ravishda shakllantiriladi va qayta belgilanadi. Shuning uchun ham M.Xayrullayev: "IX-XII asrlarda musulmon madaniyatidagi umumiy madaniy yuksalish Movarounnahr va Xuroson olimlari ijodida o'zining yuqori cho'qqisiga ko'tarildi. Ellinistik davrning oxirlarida fan va madaniyat markazi Misrning Iskandariya shahri deb hisoblangan bo'lsa, IX-XII asrlarda esa, musulmon madaniyatining "oltin davri" bo'lmish fan va madaniyat rivoji Xuroson hamda Amudaryo ortidagi o'lka - Movarounnahr (Markaziy Osiyo) hududiga ko'chib o'tdi. O'sha davrlarda Markaziy Osiyodan Muhammad Xorazmiy (783-850), Ahmad Farg'oniy (tax. 865), Muhammad ibn Ismoil Buxoriy (810-870), Muhammad Termiziy (824-892), Abu Nasr Farobiy (873-950), Abu Rayhon Beruniy (973-1048), Ibn Sino (980-1037), Mahmud Zamaxshariy (1075-1114) kabi yirik allomalar yetishib chiqdi, ularning benazir aql-zakovati ona zamin dovrug'ini olamga yoydi, nomlari esa tarix zarvaraqlariga abadiy harflar bilan yozildi" [1, B.7-11] deb ta'kidlaydi.

Islomiy qadriyatlar va ekologik-estetik ongning shakllanishiga turli ijtimoiy-madaniy omillar ta'sir ko'rsatadi. Islom o'ziga xosligi va uning an'anaviy jamiyatlarda shakllanishiga madaniy, falsafiy va diniy tushunchalar ta'sir ko'rsatadi. Bularga islom an'alarini zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarga moslashtirish kiradi. Hindiston musulmonlari o'rtasida o'ziga xoslikni shakllantirish vaqt o'tishi bilan o'zgarishlarga moslashib, tarixiy, madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning murakkab o'zaro ta'sirini aks ettiradi. Bu holni faylasuf Aziziddin Nasafiy obrazli shaklda shunday ifodalaydi: "Birida o'lmagan odam, ikkinchisida tug'ilmaydi. Xordiqni istasang – ishda o'lgin, Xudoni istasang - o'zingda o'lgin. O'z ishingda o'lolmasang, hordiqni izlama, o'zingda o'lolmasang, Xudoni izlama"[2, B.52-53]. Lekin maqsad "Xudoni izlash bo'lmasligi kerak, chunki Xudo hamma yerda mavjuddir va uni izlashning hojati yo'q. Borliqning vujudi – Undan ... borliq Uning o'zidir" [2, B.53-54].

Islom ta'limoti tabiat va atrof-muhitning muhimligini ta'kidlab, tabiatni asrab-avaylash va uni muhofaza qilishda insonning mas'uliyatini ta'kidlaydi. Tabiat va atrof-muhit bilan bog'liq Islom ta'limotlarining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Tavhid (Allohning yagonaligi);
2. Xalifalik (Boshqaruv);
3. Mezon (balans);
4. Ehson (a'lo);
5. Saqlash va barqarorlik;
6. Daraxt ekish va o'rmonlar barpo etish:

Daraxt ekish va o'simliklarga g'amxo'rlik qilish islomda yuksak targ'ib qilingan. Payg'ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallam: "Agar bir muslim banda ko'chat o'tkazsa yoki ekin eksa, undan qushmi, insonmi yoki hayvonmi yesa, buning uchun unga sadaqa (qilganlik savobi) bo'ladi" (Buxoriy va Muslim rivoyati)[3].

7. Hayvonlarni himoya qilish;
8. Ifloslanish va tozalik:

Islom dini poklikka (tahora) qattiq urg'u beradi va ifloslanishni qoralaydi. Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi: "Rasululloh sollallohu alayhi vasallam: "Bir kishi ko'chada ketayotgan edi. Yo'lda yotgan tikanli shoxni uchratdi. Uni chetga olib tashladi. Alloh taolo uning bu amalidan rozi bo'lib, gunohlarini kechirdi", dedilar [4].

9. Resurslarni adolatli taqsimlash;

10. Avlodlararo javobgarlik.

Islom ta'limotlari atrof-muhitni muhofaza qilishning keng qamrovli asoslarini ta'minlaydi, bunda barcha mavjudotlarning o'zaro bog'liqligi hamda insonlarning tabiatni muhofaza qilish va asrash mas'uliyatini ta'kidlaydi. Islom atrof-muhit va tabiiy dunyoga katta ahamiyat beradi, insoniyatni Xudo yaratgan narsalarning muvozanati va yaxlitligini saqlash uchun mas'ul boshqaruvchi (xalifa) sifatida ko'radi. Qur'on va Hadislardagi islom ta'limotlari tabiatni asrash, barcha mavjudotlarni hurmat qilish va atrof-muhitga zarar yetkazadigan isrofgarchilikdan qochishga urg'u beradi. Argentinalik faylasuf X.Livraga aniq ifodalaganiday, "Inson Xudoni qalbi bilan tanigani uchun ham hayvondan farq qiladi va agar shu yakka-yu yagona farq ham o'chib ketsa, u holda bizning qiyofamizda hayvoniylik belgilari ortib ketadi. Vaholanki, shundoq ham biz insondan ko'ra gumanoidga ko'proq o'xshab bormoqdamiz" [5, B.62].

Islom dini atrof-muhit ham, odamlar ham Xudoning yaratgan narsalari bo'lib, o'zaro bog'liq ekotizimni tashkil qiladi, deb o'rgatadi. Insonlar, Xudoning vakillari sifatida, yerga nisbatan rahmshafqat va g'amxo'rlik bilan harakat qilishlari kerak. Islom ta'limoti barqarorlik va resurslardan mas'uliyatli foydalanishga urg'u berib, atrof-muhitga zarar yetkazadigan harakatlarni aniq ta'qiqalaydi. Bu ifloslanishdan qochish va barcha tirik mavjudotlarning farovonligini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Qur'on va hadislar xayriya va fuqarolik mas'uliyatini hisobga olgan holda atrof-muhitni muhofaza qilish va asrashga qaratilgan harakatlarni rag'batlantiradi. Islomdagi ekologik ta'lim odamlar tabiatdan mas'uliyat bilan foydalanishi va uni boshqarishi, kelajak avlodlar uchun uning barqarorligini ta'minlashi kerakligini o'rgatadi. Islomning ekologik axloqi global miqyosda farq qiladi, Indoneziya kabi ba'zi mintaqalar an'anaviy islom ta'limotlarini zamonaviy ekologik amaliyotlar bilan birlashtiradi. Islom ta'limoti atrof-muhitni muhofaza qilish va asrab-avaylashni diniy burch sifatida targ'ib qiladi, barqarorlikni, barcha

mavjudotlarni hurmat qilishni va tabiiy resurslardan mas'uliyat bilan foydalanishni ta'kidlaydi [6, B.113-114].

Tabiat va atrof-muhitga oid islom ta'limotlarida barcha mavjudotlarni boshqarish, barqarorlik va hurmatga urg'u beriladi. Bu tamoyillar Qur'on va Hadislarda chuqur ildiz otgan bo'lib, ular atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy dunyo bilan axloqiy o'zaro munosabatlar bo'yicha keng qamrovli ko'rsatmalar beradi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib aytish mumkinki, Islom dini ta'limotidagi muvozanat tushunchasi ekologik muvozanatni saqlash va tabiiy tartibni buzmaslik zarurligini ta'kidlaydi. Islom shariati atrof-muhitga zarar etkazuvchi harakatlarni qat'iy man etadi. Bunga ifloslanish, isrofgarchilik va tabiiy yashash joylarini yo'q qilish kiradi. Hadislarda payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning daraxt ekish va suvni tejash kabi atrof-muhitga g'amxo'rlik qilishni targ'ib qilgan ko'plab misollari mavjud. Islomning axloqiy asosi atrof-muhitni muhofaza qilishni kengroq axloqiy mas'uliyat bilan birlashtiradi. Atrof-muhitga mehr va ehtirom bilan munosabatda bo'lishda "Ehson" tamoyili ham shular jumlasidandir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Хайруллаев М.М. Ўрта Осиёда илк Уйғониш даври маданияти. -Тошкент: ФАН,1994. – Б. 7-11.
2. Насафий Азизиддин. Зубдад ул-хақойиқ. Н.Комилов таржимаси. –Т.: Камалак, 1995. –Б. 52-53.
3. <https://www.sammuslim.uz/oz/articles/actual/kochat-ekish-fazilati?print=on>
4. <https://www.bukhari.uz/?p=32251&lang=oz>
5. Хорхе А.Ливрага. Избранные фрагменты.// Великие мыслители новых времен. М., 1991. Б.62.
6. Мотуридий. Таъвилот аҳли-с-сунна. Маждий Басаллум таҳрири остида. – Байрут: Дарул-кутубил илмия, 2005. – Ж. 1. – Б. 113-114.